

YOSHLARDA KITOBXONLIK MADANIYATI: IJTIMOY VA SHAXSIY MUNOSABATLAR TAHLILI

Butabayeva Nigora Anvarovna

*APM axborot-kutubxona resurslarini butlash,
kataloglashtirish va tizimlashtirish bo'limi mudiri,*

Usmonova Shoxsanam Nuriddin qizi

*Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti,
Farg'ona davlat universiteti,
O'zbekiston, Farg'ona sh.*

Annotatsiya: *Kitob o'qishning shaxsni intellektual, psixologik va fiziologik jihatdan rivojlanishiga yordam beruvchi ta'sirlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Binobarin, kitob o'qish orqali o'quvchilarning: nutq rivojlanadi; nutqi boyiydi; tasavvuri o'sadi; tafakkuri rivojlanadi; xotirasi mustahkamlanadi; hissiyoti (hissiy sifatlar, xususan, hamdardlik hissi) tarbiyalanadi; "ijtimoiy idroki" shakllanadi. Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish kerak, shaxsda "ijtimoiy idrok"ning shakllanishi unda yashovchanlik qobiliyatining rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa kitob o'qishga ijobiy yondashishlariga erishish dolzarb pedagogik vazifalardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu maqolada yoshlarda kitobxonlikka bo'lgan ijtimoiy hamda shaxsiy munosabatlar holati tadqiq etilgan.*

Kalit so'zlar: *kitob, kitobxonlik, shaxsiy munosabatlar, pedagogik vazifa, kitobxonlik madaniyati, motivatsiya, innovatsiya.*

Аннотация: *желательно использовать эффекты чтения, которые способствуют интеллектуальному, психологическому и физиологическому развитию человека. Следовательно, читая книгу, у учащихся: развивается речь; обогащается речь; растет воображение; развивается мышление; укрепляется память; воспитывается эмоциональность (эмоциональные качества, в частности чувство сопереживания); формируется "социальное восприятие". Здесь же следует отметить, что формирование у индивида "социального восприятия"обеспечивает развитие в нем способности к жизнедеятельности. Это подтверждает, что достижение позитивного подхода к чтению книг является одной из актуальных педагогических задач. В этой статье исследуется состояние социальных и личных отношений молодежи к чтению.*

Ключевые слова: *книга, чтение, личные отношения, педагогическая задача, культура чтения, мотивация, новаторство.*

Annotation: *it is advisable to use the effects of reading a book that promote the development of the individual intellectually, psychologically and physiologically. Consequently, by reading a book, students: speech develops; speech becomes richer; imagination grows; thinking develops; memory is strengthened; emotion (emotional qualities, in particular, a sense of empathy) is brought up; "social cognition" is formed. At*

the same time, it should also be noted that the formation of "social perception" in a person ensures the development of the ability to live in it. This confirms that achieving positive approaches to reading books is one of the urgent pedagogical tasks. This article explores the state of social and personal relationships in reading in young people.

Keywords: *book, reading, personal relationships, pedagogical task, reading culture, motivation, innovation.*

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda yoshlarning ma'naviy-intellektual salohiyatini oshirish, ularning dunyoqarashini kengaytirish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda kitobxonlik madaniyati alohida ahamiyat kasb etadi. Kitob inson tafakkurini boyituvchi, bilim va tajribani avloddan-avlodga yetkazuvchi muhim manba sifatida yoshlar tarbiyasida beqiyos o'rin tutadi. Shu bois yoshlar orasida kitobxonlikni rivojlantirish, ularda kitobga nisbatan ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarni shakllantirish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, kitobxonlik madaniyatini keng targ'ib qilish va yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramay, zamonaviy axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli media vositalarining keng tarqalishi yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishiga turlicha ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada yoshlarning kitobxonlikka bo'lgan ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarini o'rganish, mavjud holatni tahlil qilish hamda ushbu yo'nalishda samarali yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Inson hayotida nimagaki erishmoqchi bo'lsa, avvalo unga o'z ilmi orqali erishadi. Qaysi kasbni egallashidan qat'i nazar, har bir joyda ilm talab etiladi. Ya'ni ilmi kishi hech qayerda xor bo'lmaydi. Qancha ko'p narsani bilgan insonning ishi ham har doim oldinga ketadi va atrofda gilardan bir qadam oldinda yuradi.

Hech birimizga sir emaski, kitoblarning hayotimizdagi ahamiyati beqiyos hisoblanadi. Ayniqsa, yoshlar hayotida kitobning alohida o'rni bor. Chunki yaxshi kitob insonda Vatanga muhabbat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'ularini yuksaltirib, uni yaxshilik hamda ezgulikka undaydi. Afsuski, bugungi kunda yoshlarimizning, ayniqsa, har narsaga qiziqib ko'ruvchi o'smirlarimizning e'tibori kitobdan biroz uzoqlashganligi ham bor gap. Ular hayotida televizor, telefon, kompyuter o'yinlari, internet tarmoqlariga bo'lgan qiziqishlar ortib bormoqda. Shu bois yoshlarni kitobxonlikka munosabati masalasiga yuksak e'tibor qaratilyapti.

Kitob yosh avlodga ta'sir etishning eng qulay vositasidir, u dunyoqarashiga ta'sir etadi, ayniqsa, o'quvchi yoshida, ya'ni uning shakllanish davrida alohida mavqega ega. Badiiy adabiyot, turli fanlarga doir qiziqarli kitoblar bolalar ma'naviyatini shakllantirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Kitobxonlik o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishidagina emas, umuman shaxs sifatida shakllanishida ham katta ahamiyatga ega. Ota-ona kitobdan foydalanishda ayrim omillarga e'tibor berishlari lozim.

O'quvchilarda kitob o'qish ishtiyoqini hosil qilish nihoyatda murakkab bo'lib, ularning kitobxonlikka bo'lgan munosabatini belgilaydi. Maktabda o'qituvchi, uyda ota-ona bolada kitob o'qish ko'nikmasini hosil qilishi kerak. Bunda oddiydan murakkablikka, ya'ni murakkabligi jihatidan normal, bolaning kamolot darajasiga mos bo'lgan kitoblar tanlash qo'l keladi. Sharq mutafakkirlarining tajribasiga ko'ra, kitobxon (o'quvchi) qaysi mavzuga qiziqsa shu mavzudagi kitobni taqdim qilish kerak. U kitob o'qishga ko'nikma hosil qilgach, asta-sekin unga ixtisoslashgan kitoblar taqdim qilib boriladi.

Yozuvchi Xudoybergan To'xtaboyevning shunday gapi bor: "Taraqqiy etgan xorijiy mamlakatlarda – kitobxonlik fan darajasiga ko'tarilgan. Kitobxonlik kitobni targ'ib qilishgina emas, balki kitob o'qishni, o'qiladigan kitobni tanlay olishni, mag'zini chaqishni, ya'ni kitob yordamida o'zini anglashni o'rgatish hamdir".

Zamonaviy jamiyatda qaror topgan ayrim holatlar ta'lim sohasining jadal rivojlantirish yo'lida to'siq bo'lmoqda. Xususan, jamiyat a'zosi bo'lgan alohida aholi qatlamining real daromadlari o'sganligiga qaramay, kitoblar hamda bosma OAVga bo'lgan talab pastligicha qolmoqda; kitob o'qish uchun talab qilinadigan bo'sh vaqt tarkibiy tuzilmasining o'zgarishi uning nufuzi pasayishiga olib kelmoqda; ta'lim sohasida savodxonlik va o'qish madaniyatini rivojlantirishga nisbatan e'tibor pasaymoqda: a) umumiy o'rta ta'limda – bitta til (masalan, rus tili va adabiyoti, yozma matnlarni bilan ishlash)ni o'quv predmeti sifatida o'qitish uchun ajratilgan soatlarning qisqarganligi; b) o'rta maxsus ta'limda – kasbiy tayyorgarlik (OTM, qo'shimcha ta'lim, malaka oshirish) darajasida kitobxonlik kompetentsiyasi, yozma matnlar bilan ishlash mahoratini rivojlantirishga oid tizimli dasturlarning mavjud emasligi; axborot texnologiyalarining intensiv rivojlanishi kitob o'qishni ifodalovchi ijtimoiy-madaniy muhit doirasining torayishiga olib kelmoqda; nazariy jihatdan taklif etilayotgan kitob va kitob mahsulotlari (badiiy, ma'lumotli, ilmiy-ommabop, maxsus adabiyotlardan iborat mahalliy va tarjima asarlari) sifatining talab darajasi emasligi ko'plab hududlarda kitob o'qishning zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhitini shakllantirishga to'sqinlik qilmoqda; ta'lim muassasalari, kutubxonalar, nashriyotlar, kitob savdosida kitob o'qishning nufuzini ko'taradigan, bu boradagi harakatni qo'llab-quvvatlaydigan hamda rivojlantiradigan malakali kadrlarning yetishmasligi kitobxonlar doirasini kengaytirish yo'lidagi to'siq bo'lmoqda.

Eng achinarli jihati yuqorida qayd etilgan muammoning yoshlar orasida kitob o'qishga bo'lgan qiziqishning pasayishi, ularning kitobxonlik madaniyatiga ega emasligidir. Falsafa kategoriyalarining mohiyatiga tayanib aytiladigan bo'lsa, har qanday oqibat (holat)ning yuzaga kelishi o'z-o'zidan bo'lmaydi, balki qanday sabablar negizida yuz beradi. Shu nuqtai nazardan olganda O'zbekistonda yoshlar, xususan, talaba va o'quvchilar o'rtasida kitob o'qishga bo'lgan salbiy munosabatning shakllanishi, ularning kitobxonlik malakalariga ega bo'lmasligini bir qator sabablar bilan izohlash mumkin. Chunonchi: 1) badiiy, ma'rifiy, ilmiy-ommabop, tarbiyaviy, yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan adabiyotlarni chop etish, ular bilan ta'lim muassasalarini ta'minlash, milliy va jahon adabiyoti namoyandalarining yetuk asarlarini

saralash, tarjima qilish ishlari puxta o'ylangan tizim asosida tashkil qilish, ta'lim va madaniyat muassasalari uchun kitob xarid qilishga mablag'lar yetarli darajada mavjud bo'lgan manbalar hisobidan jalb etish yo'lida jamiyat miqyosida faollikning yetishmayotganligi; 2) kitob sotishga ixtisoslashgan korxonalar tomonidan ta'lim muassasalari, kutubxonalar va mahallalarda yangi kitoblar taqdimotlarini o'tkazish, mutolaa madaniyatini oshirish, shu jumladan, ommaviy-axborot vositalari orqali targ'ibot-tashviqot qilishga qaratilgan tadbirlarning yuksak talablar darajasida emasligi.

Har qanday taraqqiyot ijtimoiy rivojlanishga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Axborot texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan mavjud sharoitda shaxs ehtiyojlarini qondiruvchi ma'lumotlarni tarqatuvchi OAV soni, turining ko'payib, ular qamrab olgan ko'lamning tobora kengayib borayotganligi kitob va kitobxon mavzusining yanada dolzarblashayotganligida ikki jihatni ko'rish mumkinligini tasdiqlaydi: "yaxshi tomoni, mutolaa ehtiyoji yuksalib, shaffoflashib borayotganligi; xavotir tarafi ommaviy kitobxonlik susayib, talabga javob bermaydigan kitoblarning rastalarda ko'payayotganligi"[1].

Avval aytib o'tilganidek, badiiy adabiyotlar turli yoshdagi kishilarga qaysi yosh davrida bo'lishidan qat'i nazar nutq, tasavvur va dunyoqarashni boyitish, tafakkurni kengaytirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga, "insonning ma'nan yuksalishiga, salohiyatini boyitishga xizmat qiladi"[2]. Global axborotlashuv sharoitida ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy, madaniy qiymatga ega bo'lmagan kitob mahsulotlarining yaratilayotganligi, badiiy, hatto ilmiy adabiyotlarning yuqori saviya, amaliy qiymatga ega emasligi o'z navbatida shaxsning fikrlash qobiliyati, tafakkur salohiyatiga ega bo'lishiga erishishni ijtimoiy ehtiyojga aylanishini ta'minladi. Jamiyat a'zolarining ong, tafakkur va keng dunyoqarashga ega bo'lishlariga erishishning muhim omili sifatida kitob o'qishni, kitobxonlikni keng targ'ib qilish masalasini tobora dolzarblashishiga olib kelmoqda.

Kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish muammosining umumiy mohiyatini yoritishda dastlab tayanch tushunchalarni ajratish hamda ularning mazmunidan xabardor bo'lish tadqiqiy xarakterga ega pedagogik faoliyat yo'nalishini to'g'ri belgilash, sinovdan o'tkaziladigan nazariy g'oya va farazlarni aniq ifodalash, kutiladigan natijani oldindan to'la tasavvur etish imkoniyatini ta'minlaydi. Shu sababli ilmiy tadqiqotni olib borishda muammo asosini tashkil etuvchi, uning mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib olish va ularni pedagogik nuqtai nazardan yoritishga e'tibor qaratildi.

MUHOKAMA VA NATIJALARAR

Yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalasi zamonaviy jamiyatning muhim ijtimoiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan munosabati nafaqat ularning shaxsiy qiziqishlari, balki ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, ta'lim tizimi va axborot texnologiyalarining ta'siri bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shu jihatdan kitobxonlik madaniyatini tahlil qilishda ijtimoiy va shaxsiy omillarni birgalikda ko'rib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, ijtimoiy omillar yoshlarning kitobga bo'lgan qiziqishini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Oila muhitida kitobga hurmatning mavjudligi, ota-onalarning o'qishga bo'lgan munosabati va uyda kitoblarning mavjudligi yoshlarning kitobxonlikka bo'lgan dastlabki qiziqishini shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kitob o'qish an'anasi mavjud bo'lgan oilalarda voyaga yetayotgan yoshlar o'rtasida mutolaa madaniyati nisbatan yuqori darajada shakllangan bo'ladi. Shuningdek, maktab va oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan adabiy tadbirlar, kitob ko'rgazmalari va kitobxonlik tanlovlari ham yoshlarning kitobga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalarining keng tarqalishi yoshlarning bo'sh vaqtini tashkil etish usullariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli kontentning ko'pligi ba'zan an'anaviy kitob o'qish jarayonini cheklab qo'yishi mumkin. Shu bilan birga, elektron kitoblar va audiokitoblar kabi yangi shakllar yoshlar orasida mutolaa madaniyatini rivojlantirish uchun qo'shimcha imkoniyatlarni ham yaratmoqda. Demak, muammo faqat texnologiyalarda emas, balki ularni qanday yo'naltirish va kitobxonlik bilan uyg'unlashtirishda namoyon bo'ladi.

Shaxsiy omillar ham kitobxonlik madaniyatining shakllanishida muhim o'rin tutadi. Yoshlarning individual qiziqishlari, intellektual ehtiyojlari, maqsadlari va motivatsiyasi ularning kitob o'qishga bo'lgan munosabatini belgilaydi. O'z ustida ishlashga intiladigan, bilim doirasini kengaytirishni istaydigan yoshlar odatda kitob mutolaasiga ko'proq e'tibor qaratadilar. Bunday jarayonda kitob nafaqat bilim manbai, balki shaxsiy rivojlanish, tanqidiy fikrlash va dunyoqarashni kengaytirish vositasi sifatida ham namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yoshlar o'rtasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish uchun ijtimoiy muhit va shaxsiy motivatsiya o'rtasida uyg'unlik bo'lishi zarur. Agar jamiyatda kitob o'qish qadriyat sifatida targ'ib qilinsa va yoshlarning individual qiziqishlari qo'llab-quvvatlangansa, mutolaa jarayoni yanada barqaror tus oladi. Shu sababli ta'lim muassasalari, kutubxonalar, madaniy markazlar hamda ommaviy axborot vositalari yoshlar orasida kitobxonlikni ommalashtirishga qaratilgan tizimli faoliyat olib borishi lozim.

Pedagogika sohasida shaxs va kitobxonlik o'rtasidagi o'zaro munosabatni yoritishda "kitob", "o'qish", "kitob o'qish" (yoki "mutolaa"), "kitobxonlik savodxonligi", "kitobxonlik", "kitobxonlik faoliyati", "kitobxonlik ko'nikmasi", "kitobxonlik malakasi", "kitobxonlik kompetentligi" hamda "kitobxonlik madaniyati" tushunchalari tanyach tushunchalar – asosiy kategoriyalar sifatida qabul qilingan. Quyida mazkur tushunchalar negizida pedagogika va psixologik yo'nalishlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda shaxsning kitobga, kitob o'qishga bo'lgan munosabatining mazmuni ochib beriladi.

Qolaversa, "ko'p asrlardan buyon insonning yo'ldoshi bo'lib kelayotgan qadimgi madaniy atribut" bo'lgan "kitobdan dastlab voqeliklar, ilmiy bilimlarni yozib borish

uchun foydalanishgan, so'ngra kitob chop etishning va badiiy adabiyotning yaratilishi bilan bog'liq holda bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazishning elementiga aylandi"[3].

Kitoblar orasida bolalar uchun mo'ljallangan kitoblar o'ziga xos o'rin tutadi. Bu turdagi adabiyotlar ham boshqa turdagi kitoblar kabi borliq to'g'risidagi axborotlarni jamlovchi, kishilik taraqqiyoti tajribasini o'zida hal etuvchi manbadir. Shu sababli ham kitobga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishlariga erishishda bolalar adabiyotlarini shunchaki ermak, o'yinchoq deb emas, balki ularni intellektual, hissiy, axloqiy madaniyatini shakllantirishning eng samarali vositasi sifatida qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Zero, kitob va kitob o'qish "yosh avlodning ma'naviyatini yuksaltirish, milliy adabiyotimiz va san'atimizni yanada rivojlantirish, yoshlarni milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash" da o'ziga xos o'rin tutadi. Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish zarur, kitob "bolalarni qiziqitira olishi, zavqlantirishi, hayratlantirishi, to'lqinlantirishi kerak".

Bolalar adabiyotlari (bolalar uchun mo'ljallangan badiiy asarlar)ning eng muhim didaktik ta'sirlaridan yana biri – bolalarda estetik dunyoqarash (estetik ong, his-tuyg'u, did, ideal, sezgi, tasavur, tafakkur hamda qarash)ni shakllantirishga xizmat qilishi bilan belgilanadi. Estetik dunyoqarashning shakllanishi hamda rivojlanishi bolalarni hissiy jihatdan kamol topishiga yordam beradi. Hissiyot rivojlanishining eng muhim jihati – bolalar atrofdagilarga, borliqqa, tabiatga nisbatan befarq, loqayd bo'lmaydi. Ming afsuski, "bugungi kunda o'qish umummadaniy, estetik, hissiy ehtiyojlarni qondirishga emas, balki eng oddiy axborot olish ehtiyojini qondirish" ga yo'naltirilmoqda.

Bolalarning kitob bilan muloqoti uni o'qishda ko'rinadi. Mohiyatan o'qish "ijtimoiy ahamiyatli axborotlar, kasbiy va kundalik faoliyatni tashkil etishda zarur bo'lgan bilimlar, avval va hozirda madaniy jihatdan qadrlil bo'lgan tarixiy hamda zamonaviy voqealar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zlashtirishning muhim usuli" dir.

O'qishni bilish va axborot olish faoliyatining ko'rinishi sifatida shaxs shakllanishining tarkibiy tuzilmasida alohida o'rin tutadi. Binobarin, u fikriy faoliyatni shakllantiradi, ahamiyatli darajada turli ijtimoiy sharoitlar, masalan, ta'lim va yosh xususiyatlariga bog'liq holda bilimlarni egallash darajasi bo'lgan rivojlanish, ta'lim va tarbiyaning, shuningdek, madaniy tajribaning asosi sanaladi. Darhaqiqat, mutolaa kitobxon shaxsini shakllantirishning muhim asosi bo'lib, u muayyan ko'nikma, malaka va tajribaga ega bo'lishni taqozo qiladi. Pedagogik yo'nalish va bolalarda o'qish ko'nikmasi, malakasi va madaniyatini shakllantirishga qaratilgan tadqiqotlarning natijalarini umumlashtirilgan holda mutolaa ko'nikmalari quyidagilardan iborat ekanligini aytib o'tish mumkin: matnda nima, kim haqida so'z yuritilayotganligidan kelib chiqqan holda vaziyatni tushunish; muhim axborotni ajratib ko'rsatish; matn ostida ifodalangan yashirin sabab va mo'ljallarni tushunish; matnning hal qiluvchi tahlili: matnning turli qismlarini o'lchash; shaxsiy tajribani qiyoslash; matnning shaklini o'zgartirish va izohlash: mazmunni chiqarish; matn bo'yicha muhokamani tashkil etish, o'qilganlarga asoslangan holda xulosa chiqarish; matnni baholash, muallifning pozitsiyasi (yondashuvi)ni ko'ra olish, yaxlit holda asarning kayfiyatini his qilish; o'qilganlarga nisbatan shaxsiy munosabatni shakllantirish va o'z tanlovini izohlash.

Qiziqish va ehtiyojning mavjudligi o'z navbatida o'quvchilarda kitob o'qishga ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shaxsning voqelikka, voqelikdagi narsalarga, hodisalarga qarashi, yondashish tamoyili tarzda talqin etiladigan "munosabat" tushunchasining arab tilidan tarjimasi "munosiblik", "muvofiglik" ekanligi nazarda tutilsa, bolalarni kitob o'qishga qiziqtirish uchun tanlangan asar ularning yosh, psixologik xususiyatlari va jismoniy-fiziologik imkoniyatlariga muvofiq kelishi zarur.

Kitob mutolaasi uchun sarflanayotgan vaqtning shaxsga xos bo'lgan psixologik, fiziologik va jismoniy imkoniyatlarga mos kelmasligi esa zerikish va toliqishga, natijada qiziqish va ehtiyojning pasayishiga olib keladi. Shu sababli kitob mutolaa qilish jarayonida ota-onalar o'quvchilarning psixologik, fiziologik va jismoniy imkoniyatlariga tayanib ish ko'rishlari zarur.

Shaxs va kitobxonlik masalasini o'rganishda "kitobxonlik savodxonligi" tushunchasi ham qo'llaniladi. Elektron manbalardan birida bu tushuncha ikki xil talqin qilinadi:

1) shaxsning yozma matnlar mazmunini tushunish va ularni tushunish, ular to'g'risida mushohada yuritish hamda o'z maqsadlariga erishish, bilimlari va ijtimoiy hayotda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish qobiliyati;

2) jamiyat talablari yoki shaxsning o'z qadriyatlaridan kelib chiqqan holda yozma nutqning turli tuman shakllarini tushunish va undan foydalanish qobiliyati. Bizning fikrimizcha, savodxonlik qobiliyat sifatida talqin etilmasligi zarur. Zero, "savod", "savodxonlik" tushunchalarining o'zi "o'qish-yozishdan xabardorlik", "o'qish-yozishni bilish" ekanligi, ko'p holatlarda o'qish-yozishning dastlabki, eng oddiy asoslari (qoidalari)ning o'zlashtirilganligi, bu hodisaning dastlabki holati ekanligi nazarda tutilsa fikrimizning to'g'riligi tasdiqlanadi.

Mantiqan kitobxonlik savodxonligi "uyda", "maktabgacha ta'lim yoshidan bolaning namunalar asosida va tarbiyachiga taqlid qilgan holda qadri, ahamiyatini tushunishi uchun kitob bilan muloqotda bo'lishga o'rgatish"ga qaratilgan pedagogik jarayonda shakllanadi[4].

Shaxsning kitobga bo'lgan ijobiy munosabati u tomonidan izchil, samarali tashkil etiladigan kitobxonlik faoliyatida namoyon bo'ladi. "Kitobxonlik faoliyati – shaxsning kundalik faoliyati va hayot tarzini tashkil etishga bo'lgan yondashuvi" ni anglatadi. Bu o'rinda keltirilgan ta'rif, bizning fikrimizcha, kitobxonlik faoliyati mohiyatini yetarlicha yoritmaydi, chunki "kundalik faoliyat" tushunchasi keng qamrovli bo'lib, yo'nalishi, xarakteri, qolaversa, shaxsning o'z oldiga qo'ygan maqsadi tufayli bir necha ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Jumladan, mehnat faoliyati, o'yin faoliyati, o'quv-bilish faoliyati, ijtimoiy faoliyati, kasbiy faoliyati va b. Shu sababli berilayotgan ta'rif aniq ifodalanishi zarur. Bu o'rinda tushunchani quyidagicha ta'riflash mumkin: kitobxonlik faoliyati – shaxsning kitob tanlash, uni o'qish, asar g'oyasi va mazmunini tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish, asar syujetiga nisbatan munosabat bildirishdan iborat xatti-harakati.

Kitobxonlikda nimalar ko'zga tashlanadi? Yoki boshqacha aytganda, haqiqiy kitobxon qanday sifatlarga ega bo'ladi?

Tadqiqot olib borish davrida hayotiy tajriba, pedagogik kuzatish hamda kitoblarni, shu jumladan, badiiy kitoblarni ko'p o'qiydigan shaxslar faoliyatini kuzatish natijasida o'qish va kitoblarga mehr qo'ygan shaxslar quyidagi sifatlarga ega bo'lishlari aniqlandi: asar mazmunini tushunish; asar voqeliklari o'rtasidagi izchil bog'liqlik va aloqadorlikni ko'ra olish; asar qahramonlarining kechinmalari, o'y-fikrlari, hayotiy intilishlarini tushunish va ularga hamdardlik bildira olish; o'zini asar qahramonining o'rniga qo'yib, u duch kelgan muammolarni hal qilishga urinish, muammoni hal qilishning yo'llarini izlash; asar mazmuni va voqeliklariga nisbatan shaxsiy munosabatni ifodalash.

Tadqiqotchi A.Mavrulov "Kitobxonlik madaniyati" tushunchasiga ta'rif berar ekan, quyidagilarni qayd etib o'tadi: kitobxonlik madaniyati – o'zining kasbiy-mutaxassislik hamda badiiy-ma'naviy barkamolligini oshirish uchun kitobni tanlay olish va o'zi uchun zarurini o'qish; kitob ustida ishlash malakasini obdon o'rganib olish va unga chuqur amal qila bilish; kitobni mustaqil o'qiy bilish; o'qigan kitobning asosiy mazmunini talqin qila bilish, uning fusunkor olamiga kira bilish; o'qiganlaridan hayotiy xulosalar chiqarish; kitobning kerakli, zarur joylarini yon daftarchaga ko'chirib olish, notanish bo'lgan so'zlarni esda saqlab qolishga intilish; muntazam ravishda o'qish ko'nikmasiga ega bo'lish; kitob bilan muomalada eng qadrdon do'stingga munosabatda bo'lganday e'tibor bilan qarash; kitobni yaroqsiz holiga keltirmaslik uchun undan to'g'ri foydalana bilish; kitobni shoshilmasdan, o'ylab, diqqat-e'tibor bilan o'qish malakasiga ega bo'lish, kutubxona kartotekalari bilan ishlay bilishni o'rganish; o'qigan kitobni do'stlar bilan o'rtoqlashish, yaxshi kitobni ularga tavsiya qilib, uni boshqalar ham o'qib chiqishiga erishish; har bir yaxshi kitobni ilm qal'asining kaliti deb bilib, uning boqiy umrini ta'minlash[5].

Xulosa.

Bizning fikrimizga ko'ra, kitobxonlik madaniyati – shaxsning yuqori darajada kitob o'qish, kitobxonlik faoliyatini oqilona tashkil etishga oid bilim, ko'nikma, malaka va hayotiy tajribadan samarali foydalana olish qobiliyatiga egaligi. Yoshlarda kitobxonlikka bo'lgan ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, kitob o'qish jarayoni yoshlarning intellektual rivoji, ma'naviy kamoloti hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Kitobxonlik nafaqat bilim manbai, balki yoshlarning dunyoqarashini kengaytirish, ijtimoiy jarayonlarga ongli munosabat bildirish hamda ma'naviy qadriyatlarni anglashda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlarning kitobxonlikka bo'lgan munosabati ko'plab ijtimoiy va shaxsiy omillar ta'sirida shakllanadi. Oila muhiti, ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar, jamiyatda kitobxonlik madaniyatining targ'ib qilinishi hamda axborot texnologiyalarining rivojlanishi ushbu jarayonga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli axborot vositalarining keng tarqalishi ayrim yoshlar orasida kitob o'qishga bo'lgan qiziqishning pasayishiga ham sabab bo'lishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, yoshlar o'rtasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, ularning kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish va kitob o'qishga rag'batlantirish bo'yicha tizimli ishlarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ta'lim muassasalari, oila va jamiyat hamkorligida turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, kitob targ'ibotiga qaratilgan loyihalar hamda zamonaviy texnologiyalar asosida kitobxonlikni qo'llab-quvvatlash yoshlarning ma'naviy-intellektual salohiyatini yanada yuksaltirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Quronov D. Muhimi – kitobxonlik darajasi va madaniyati. <https://ziyouz.uz/suhbatlar/dilmurod-quronov-muhimi-kitobxonlik-darajasi-va-madaniyati-2015..>
2. Saidov A. Kitob va kitobxonlik – inson ma'naviyati ko'zgusi // <http://www.n'rc.uz/uz/library/proverb/899>.
3. Nima uchun kitoblarni o'qish tinglashdan yaxshiroq? // <https://kun.uz/news/2018/10/16/nima-ucun-kitoblarni-ukis-tinglasdan-yahsiroq>.
- Qayumxo'jaeva Yo. O'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari. – T.: A.Qodiriy nomidagi Toshkent davlat madaniyat instituti, 2007. – 12-48-b.
4. Shaxs kamoloti va kitobxonlik madaniyati // <https://kun.uz/25212978>.
- Shirinov G'. Kitob – hayotni o'rgatuvchi murabbiy // <http://uza.uz/oz/society/kitob-haetni-o'rgatuvchi-murabbiy-01-06-2018>.
5. Yo'ldosheva E. Xazinalar maskani // Muloqot j. – T.: 2001. - № 6. – 29-30-b.
6. Rasulova, A., & Karimov, U. (2022). Socio-Pedagogical aspects of the formation of reading culture and skills. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(4), 114-118.
7. Karimov, U., & Jumaniyozova, N. (2025). THE THEORETICAL-PEDAGOGICAL ANALYSIS OF DEVELOPING YOUTH INFORMATION AND MORAL CULTURE IN THE GLOBAL EDUCATIONAL SPACE. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 3(10), 164-172.
8. Рафиқова, Д. К., & Каримова, Г. Й. (2020). Ёшларни ижтимоий фаоллигини оширишда қадриятларнинг аҳамияти. *Перекрёсток Культуры*, 2(1).
9. Тешабоев, М., Каримов, У., & Каримова, Г. (2022). Глобаллашув Шароитида Ёшлар Тарбиясига Салбий Таъсир Этувчи Омиллар Ва Уларнинг Хусусиятлари. *So 'Ngi Ilmiy Tadqiqotlar Nazariyasi*, 1(1), 382-388.
10. Abdullaevich, S. U. (2026). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING HISTORY IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 4(2), 151-158.